

УДК 378:371.134:316.444.5

Римма МАЙБОРОДА

викладач кафедри іноземних мов Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв
e-mail: rimma.mayboroda@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

У статті розглядається професійна мобільність викладача як складова соціального капіталу; систематизовано характеристичні ознаки мобільності педагога. Професійна мобільність викладача є умовою неперервності розвитку особистості, механізмом особистісної гнучкості та адаптації до змін в умовах професійного середовища та виступає як результат цілеспрямованого саморозвитку. Автор підкреслює, що під мобільністю викладача розуміється особистісна здатність адаптування до змін, що забезпечує стабільність розвитку фахівця та його активну професійну позицію. А необхідно передумовою професійної самореалізації фахівця як постійного професійного зростання через засвоєння нових знань і вдосконалення умінь і навичок професіонала, що прагне бути затребуваним і конкурентоспроможним на ринку праці, є сформованість його інтелектуальної мобільності.

Ключові слова: гнучкість; адаптація; професійна мобільність; освіта; особистість; педагог; професійне середовище.

У зв'язку з істотними змінами, що відбуваються в різних аспектах соціокультурного, політичного та духовного життя України, в умовах реформування економіки країни та виникнення ринку праці, глобалізації світової економіки, прискорення впровадження нових технологій, з'явилась необхідність змін у сфері вищої професійної освіти з метою підвищення конкурентоспроможності та мобільності майбутніх фахівців, різко зріс попит на кваліфікованих робітників, які б були спроможними швидко, без періоду адаптації та стажування, виконувати специфічні професійні завдання і були готовими до перенавчання, підвищення кваліфікації і, навіть, до зміни професії. Сьогодні якість підготовки фахівця визначається його готовністю до ефективної професійної діяльності, здатністю адаптуватися до швидко мінливих та невизначених умов сучасного світу, володінням професійними навичками, а також вмінням використовувати отримання знання при вирішенні професійних задач. Все це потребує нової структури, змісту, форм та видів професійної підготовки випускників вузів.

Нині перед навчальними закладами стоїть нагальна потреба в підготовці професійно мобільних фахівців, здатних до професійного саморозвитку, опанування та впровадження наукоємних й інформаційних технологій, конкурентоздатних на ринку праці. Таких фахівців може підготувати тільки професійно мобільний викладач.

Проблему професійної мобільності вивчали численні зарубіжні та вітчизняні науковці. Педагогічні аспекти формування професійної мобільності досліджували В. Андреев, Н. Василенко,

О. Горанська, Т. Гордєєва, І. Зимня; педагогічні умови такого процесу вивчали Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, Н. Латуша, Л. Сушенцева; вплив зовнішніх та внутрішніх чинників розглядали Л. Амірова, О. Любімова та ін. Але недостатнім є дослідження проблеми формування професійної мобільності викладача.

Тому **метою** статті ми обрали визначення сутності професійної мобільності викладача як складової соціального капіталу.

Виникнення педагогічної категорії «професійна мобільність» сталося завдяки зовнішнім та внутрішнім причинам. До зовнішніх причин відносяться зміни, що стосуються життєдіяльності людини (глобальні та індивідуальні). Глобальні зміни пов'язані з реструктуризацією української економіки, в той час як індивідуальні зміни залежать від зміни професії чи робочого.

Внутрішні причини розглядаються у сфері індивідуальної спрямованості особистості. Перш за все, слід звернути увагу на мотивацію успіху (вдосконалення професійних умінь та навичок, саморозвиток, кар'єрний ріст), а по-друге, – на професійне самовизначення, тобто на перехід до професії, що значно відрізняється за профілем від отриманої раніше професійної освіти [4].

Готовність до прояву професійної мобільності включає, на думку О. Нікітіної, діяльнісний та суб'єктивний критерії. Діяльнісний критерій характеризується відкритістю до змін; здатністю до цілеполягання, планування дій, проектування особистого професійного розвитку та досягнення професійно значущих компетенцій при вирішенні професійних задач; вмінням знаходити оптимальні виходи

із складної ситуації та аргументувати варіант вибору рішення, якістю обґрунтованих явищ професійної діяльності; активним самопроявом у типічних та спеціально змодельованих умовах; свідомістю, широтою, інтенсивністю, стабільністю спрямованості (соціальною, професійною, особистісною) на досягнення високих результатів діяльності. Суб'єктивний критерій характеризується рефлексивним показником (вміння оцінити ситуацію, що склалась, та оцінити свої можливості), спрямованістю на подолання складної ситуації (потреби, мотиви, світогляд, цілі), вольовими рисами (рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність), необхідністю у суб'єкт – суб'єктній взаємодії у процесі професійного становлення [2].

У Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні обґрунтовано положення щодо педагогічної та професійної майстерності, професійної культури, а також професійних, особистісних та індивідуально-психологічних якостей педагогів професійного навчання. Усе це передбачає комплексну — особистісну, професійну та психологічну готовність до оволодіння сучасними інноваційними методиками і технологіями сучасного виробництва і професійної підготовки майбутніх фахівців, здатність творчо їх застосовувати та впроваджувати у навчальний процес.

Проаналізувавши сучасні наукові джерела з даної тематики, слід зазначити, що структура професійно-педагогічної мобільності містить наступні складові:

- *активність* (готовність до діяльності, освоєння нових форм і видів діяльності (Л. А. Амірова, З. А. Багішаєв, Л. В. Горюнова, Б. М. Игошев));
- *адаптивність* (здатність пристосовуватися до мінливих умов діяльності, готовність змінити своє життя і діяльність, основа професійно-педагогічної гнучкості (Л. А. Амірова, З. А. Багішаєв, Б. М. Игошев));
- *відкритість* (схильність до нового, невідомого, відмова від стереотипів (Б. М. Игошев, М. В. Пазюкова));
- *комунікативність* (здатність і готовність встановлювати нові зв'язки і контакти з суб'єктами освітньої діяльності (Б. М. Игошев));
- *креативність* (творче ставлення до середовища і власної діяльності, (Л. А. Амірова, З. А. Багішаєв, Б. М. Игошев));
- *компетентність* (здатність гнучко орієнтуватися в професії, готовність до продовження навчання, самонавчання, саморозвитку, самоосвіти (Л. А. Амірова, З. А. Багішаєв, Л. В. Горюнова)).

Отже, професійно-педагогічна мобільність розуміється як динамічна характеристика особис-

тості, що виражається в здатності успішно адаптуватися до умов, що змінюються, професійно-педагогічних умов, готовності здійснювати саморозвиток і самореалізацію в професійно-педагогічній діяльності.

Таким чином, під мобільністю викладача ми розуміємо особистісну здатність адаптування до змін, що забезпечує стабільність розвитку фахівця та активну професійну позицію. Слід зазначити, що чим внутрішньо мобільнішим є педагог, тим краще він буде орієнтуватися у будь-якій ситуації, тим швидше він буде реалізуватися в суспільстві та професійній кар'єрі, тим різноманітнішою може бути його педагогічна діяльність.

Проаналізувавши наукові підходи сучасних дослідників щодо даної проблеми, слід зазначити, що мобільність викладача

- визначається соціальними та особистісними чинниками;
- виступає як результат цілеспрямованого саморозвитку;
- є механізмом особистісної гнучкості та адаптації до змін в умовах професійного середовища;
- є умовою неперервності розвитку особистості [3].

Проблема розвитку мобільності фахівця, який має бути конкурентоспроможним на сучасному ринку праці, стосується у першу чергу викладача, так як він розглядається в якості специфічного джерела, наставника, керівника, фасилітатора з питань формування та розвитку мобільної особистості сучасного студента. Таким чином, аналізуючи характерні ознаки мобільності викладача, слід виділити наступні:

- властивості і якості особистості, а саме відкритість, гнучкість, оперативність, адаптивність, комунікативність, рефлексивність;
- уміння самоконтролю, саморегуляції, самооцінювання, цілепокладання, проектування, управління;
- здібності, такі як конструктивність у спільній взаємодії, мислення, проектуванні необхідних змін розвитку педагогічної ситуації, в мікросоціумі [1].

Слід зазначити, що у найскладніші умови потрапляють, наприклад, викладачі іноземних мов технічних ВНЗ, оскільки крім іноземної мови, якою досконало володіють за базовою освітою, мають викладати дисципліни «іноземна мова за професійним спрямуванням», «іноземна мова професійного спілкування» та інші спецкурси, вести факультативи за фахом студентів найрізноманітніших технічних напрямів. Безумовно, це вимагає від викладача іноземних мов опанування певни-

ми спеціальними знаннями за фахом студентів: про компоненти і будову технічних приладів і пристроїв, принципи їхньої роботи, новітні досягнення науки і техніки тощо, адже базовий вищий навчальний заклад готує викладача іноземних мов не для певної конкретної галузі, а такого собі «універсального фахівця», який має самоудосконалюватися, аби працювати у тому чи іншому місці: у школі, педагогічному, медичному, технічному ВНЗ тощо, тобто такого, який має бути професійно й інтелектуально мобільним.

Іншим прикладом може бути викладач спеціальних дисциплін, який закінчив базовий вищий навчальний заклад десять років тому і його галузеві знання для сучасного технічного ВНЗ, що готує нове покоління фахівців, вже застаріли. Він теж має бути готовим і вміти отримувати необхідні знання, коли у них виникає потреба, йти у ногу з часом, аби бути затребуваним на ринку праці. Такий фахівець має постійно оволодівати новими методами і технологіями, аби зберігати свою професійну компетентність. Останнє стає можливим завдяки сформованості його інтелектуальної мобільності.

Викладач ВНЗ повинен одночасно бути: викладачем (передавати знання, стимулювати активність студентів, формувати навички та вміння); вихователем (здійснювати всебічний розвиток особистості студента, формувати професійні й психологічні якості); ученим (здійснювати наукові пошуки в галузі дисципліни, яку викладає); менеджером (організувати аудиторні заняття, стимулювати й контролювати самостійну роботу студентів); експертом і консультантом (допомагати студенту орієнтуватися у світі наукової інформації) [5].

З огляду цього, викладач повинен вміти швидко переключатися з одного виду діяльності на інший. Зауважимо, що навіть в межах одного виду діяльності викладач повинен швидко перелаштуватися і адаптуватися. Таким чином, на теперішній час, важливого значення набуває розвиток професійної мобільності викладача.

Отже, поняття «мобільність викладача» визначається як адаптивна здатність, що сприяє професійному розвитку та активності фахівця в практичній діяльності при вирішенні навчальних завдань. Вважаємо, що здатність відмовитися від стереотипів, готовність до діяльності, взаємодії, перетворення, до творчого осмислення дійсності, критичність мислення, мотивація до самоосвіти є визначальними вимогами до особистості сучасного педагога. Таким чином, мобільність як педагогічна категорія виражає ідею поступальних змін відповідно освітніх потреб та умов освітнього середовища. Однак, проблема розвитку мобільності викладача потребує ґрунтовного дослідження, що зумовлюється низкою чинників до яких належать: зміни, що відбулися у змісті професійної діяльності та зумовлені процесами глобалізації, інтеграції; швидке оновлення інформаційно-комунікаційних технологій та функціональних можливостей сучасних комп'ютерних засобів; потреба суспільства у фахівцях, здатних бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Визначивши процес професійної самореалізації викладача ВНЗ як певний спосіб життєдіяльності людини, що виражає процес набуття нею необхідних фахових компетенцій та якостей у міру виникнення потреби в них, ми з'ясували, що необхідною передумовою професійної самореалізації фахівця як постійного професійного зростання через засвоєння нових знань і вдосконалення умінь і навичок професіонала, що прагне бути затребуваним і конкурентоспроможним на ринку праці, відчуваючи у цьому сенс життя, є сформованість його інтелектуальної мобільності. Недослідженість даної проблеми вказує на перспективний напрям наукових розвідок. Зокрема, до напрямів подальших наукових досліджень ми вважаємо за доцільне віднести визначення структури інтелектуальної мобільності викладача технічного ВНЗ, критеріїв та показників її сформованості.

Список використаних джерел

1. Егорова, Г. И. Интеллектуализация профессиональной подготовки специалиста технического вуза: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08 / Г.И. Егорова. – Санкт-Петербург, 2005. – 407 с.
2. Никитина Е. А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Никитина Елена Александровна. — Иркутск, 2007. — 199 с.
3. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика: монографія / Лілія Леонідівна Сушенцева; за ред. Н. Г. Ничкало; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – 439 с.
4. Фамілярська Л. Л. Мобільність як перспективна складова освітнього процесу [Електронний ресурс] / Лариса Леонідівна Фамілярська. // Інформаційні технології і засоби навчання, № 41, вип. 3. – 2014. – Режим доступу: <http://goo.gl/hlfp2a>
5. Хорев І. Теоретичні проблеми дослідження наукових засад професійної мобільності викладача вищої школи / І. Хорев // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 25. – С. 242-249. – Режим доступу: http://lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/25_3/29_khorev.pdf

References

1. Yegorova, G. I. Intelktualizatsiya professional'noy podgotovki spetsialista tekhnicheskogo vuza: dis. ... d-ra ped. Nauk: 13.00.08/ G.I.Yegorova. – Sankt-Peterburg, 2005. – 407 s.
2. Nikitina Ye. A. Pedagogicheskiye usloviya formirovaniya professional'noy mobil'nosti budushchego pedagoga: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01/Nikitina Yelena Alexandrovna. – Irkutsk, 2007. – 199 s.
3. Sushntseva L. L. Formuvannya profesinyoi mobil'nosti maybutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u profesinyo-tehnicnykh navchal'nykh zakladakh: teoriya i praktyka: monohraphia/ Liliya Leonidovna Sushentseva; za red. N.H.Nychkalo; Institut profesinyo-tehnicnoyi osvity NAPN Ukrayiny. – Kryvyy Rih: Vydavnychiy dim, 2011. – 439 s.
4. Familyars'ka L.L. Mobil'nist' yak perspektivna skladova osvityno'oho protsesu [Electronic resource]/ Larisa Leonidivna Familyars'ka//Informatsiyi tekhnolohiyi i zasoby navchnyya, № 41, vyp. 3. – 2014. – Rezhym dostupu: <http://goo.gl/hlfp2a>
5. Khoryev I. Teoretychni problemy doslidzhennya naukovykh zasad profesinyoi mobil'nosti vykladacha vyshchoyi shkoly/I.Khoryev//Visnyk L'vivs'koho universytetu. – 2009. – Vyp.25. – S.242-249. – Rezhym dostupu: http://lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/25_3/29_khorev.pdf

Майборода Р. В. Профессиональная мобильность преподавателя как составляющая социального капитала

В статье рассматривается профессиональная мобильность преподавателя как составляющая социального капитала; систематизированы характерные признаки мобильности педагога. Профессиональная мобильность преподавателя является условием непрерывности развития личности, механизмом личностной гибкости и адаптации к изменениям в условиях профессиональной среды и выступает как результат целенаправленного саморазвития. Автор подчеркивает, что под мобильностью преподавателя понимается личностная способность адаптации к изменениям, что обеспечивает стабильность развития специалиста и его активную профессиональную позицию. А необходимым условием профессиональной самореализации специалиста как показателя постоянного профессионального роста через усвоение новых знаний и совершенствование умений и навыков профессионала, который стремится быть востребованным и конкурентоспособным на рынке труда, является сформированность его интеллектуальной мобильности.

Ключевые слова: гибкость; адаптация; профессиональная мобильность; образование; личность; педагог; профессиональную среду.

Mayboroda R. Professional mobility of a teacher as a component of social capital

The article deals with the professional mobility of a teacher as a component of a social capital. The characteristic features of the teacher's mobility are systematized. The professional mobility of a teacher is a condition for the continuity of the personality development, a mechanism of a personal flexibility and adaptation to the changes in the professional environment and it acts as a result of the purposeful self-development. The author emphasizes that the mobility of a teacher is understood as the personal ability to adapt himself or herself to the changes, that ensures the stability of a specialist's development and his or her active professional position. A necessary condition for the professional self-realization of a specialist as an indicator of constant professional growth through the assimilation of a new knowledge and the improvement of the skills of a professional who aspires to be in demand and competitive on the labor market is the formation of his intellectual mobility.

Consequently, the concept of "teacher mobility" is defined as an adaptive ability that promotes the professional development and activity of a specialist in the practical work of solving educational tasks. The author believes that the ability to abandon stereotypes, readiness for action, interaction, transformation, to creative reflection of the reality, critical thinking, and motivation to self-education are the determining requirements for the personality of a modern educator. Thus, mobility as a pedagogical category expresses the idea of a translational change, in accordance with educational needs and educational environment. However, the problem of the development of a teacher mobility requires a thorough study, due to a number of factors which include: changes that have occurred in the content of professional activity and due to the processes of globalization, integration; rapid updating of information and communication technologies and functional capabilities of modern computer facilities; the need for a society of professionals capable of being competitive on the labour market.

Key words: flexibility; adaptation; professional mobility; education; personality; the teacher; professional environment.